

Cyfeirnod: AC/318/caf
Dyddiad cyhoeddi: 22 Awst 2022

Datgarboneiddio tai: datgarboneiddio'r sector tai preifat

Cyflwyniad

- 1 O ystyried ein swyddogaethau, ni fyddai'n briodol i ni wneud sylw ar bob agwedd ar Gylch Gorchwyl y Pwyllgor ar gyfer yr ymgynghoriad hwn, na'r meysydd ffocws cymharol. Fodd bynnag, rydym wedi gwneud sylwadau isod am rai materion penodol sy'n deillio o'n gwaith archwilio sy'n berthnasol i ymchwiliad y Pwyllgor ar ddatgarboneiddio'r sector tai preifat. Rydym yn should yn hapus i drafod ein gwaith blaenorol gyda Phwyllgor CCEI neu ei dîm clericio ac ymchwilwyr os byddai hynny'n ddefnyddiol. Yn benodol, rydym wedi tynnu ar adroddiadau'r Archwilydd Cyffredinol ar:
 - [Cynnydd wrth gyflwyno Safon Ansawdd Tai Cymru](#) – Ionawr 2012.
 - [Tlodi tanwydd](#) – Hydref 2019.
 - [Rhaglen Cartrefi Cynnes Llywodraeth Cymru](#) – Tachwedd 2021
 - [Parodrwydd Sector Cyhoeddus ar gyfer Carbon Sero Net erbyn 2030](#) – Gorffennaf 2022
 - [Parodrwydd Sector Cyhoeddus ar gyfer Carbon Sero Net erbyn 2030: Adroddiad Tystiolaeth](#) – Awst 2022
- 2 Rydym hefyd yn ymwybodol o gasgliadau ac argymhellion y Pwyllgor Cydraddoldeb a Chyfiawnder Cymdeithasol (ESJ) yn ei adroddiad ym mis Mai 2022 ar [Dlodi Tanwydd a'r Rhaglen Cartrefi Cynnes](#). Nodwn yr alwad gan Bwyllgor ESJ ar gyfer y Rhaglen Cartrefi Cynnes nesaf i drosglwyddo i garbon sero net sy'n deg, effeithiol, a chyfiawn, gan gynnwys targedu'r rhai 'a adawyd ar ôl' yn y sector rhentu preifat ac yn 'anoddach i'w drin' ac eiddo gwledig oddi ar y grid. Fe wnaethom ymgysylltu'n agos â Phwyllgor ESJ i rannu dysgu o'n gwaith archwilio.
- 3 Gyda'r Archwilydd Cyffredinol wedi ymrwmo i raglen waith mwy hirdymor o ystyried sut mae Cymru'n ymateb i'r her newid hinsawdd, bydd gennym ddiddordeb

gweld canlyniad ymchwiliad y Pwyllgor. Mae uchelgeisiau Llywodraeth Cymru o ran cyflenwi tai fforddiadwy a safonau adeiladu newydd hefyd yn berthnasol, ac ar hyn o bryd rydym yn ystyried cwmpas posib peth gwaith archwilio ar dai fforddiadwy.

Ein 'galwadau am weithredu' diweddar ar barodrzydd y sector cyhoeddus ar gyfer carbon sero net erbyn 2030

- 4 Mae'r cyntaf o'n dau adroddiad ar barodrzydd y sector cyhoeddus ar gyfer carbon sero net erbyn 2030 yn nodi pum 'galwad i weithredu' ar sefydliadau i fynd i'r afael â'r rhwystrau cyffredin o ran datgarboneiddio. Er ein bod wedi'i fframio yng nghydestun yr uchelgais ar y cyd ar gyfer sector cyhoeddus sero-net erbyn 2030, rydym o'r farn bod y galwadau am weithredu a'r materion a'r heriau ehangach a godwyd gan ein hadroddiadau yn berthnasol i Lywodraeth Cymru a'r sector cyhoeddus ehangach mewn amrywiol gyd-destunau, gan gynnwys ymdrechion i ddatgarboneiddio tai yn y sector preifat. Dyma'r pum galwad i weithredu:
- Cryfhawch eich arweinyddiaeth a dangoswch eich cyfrifoldeb cyfunol drwy gydweithio'n effeithiol.
 - Eglurwch eich cyfeiriad strategol a chynyddwch eich cyflymder gweithredu.
 - Dewch i'r afael â'r cyllid sydd ei angen arnoch.
 - Gwybod eich bylchau sgiliau a chynyddwch eich capasiti.
 - Gwellwch ansawdd a monitro data i gefnogi eich penderfyniadau.

Aliniad polisi a chydbwysedd buddsoddiad ar draws gwahanol ddaliadau

- 5 Rydym wedi ymateb yn ddiweddar i ymgynghoriad Llywodraeth Cymru mewn perthynas â [Safon Ansawdd Tai Cymru](#). Er mai ar hyn o bryd, ar dai cymdeithasol y mae ffocws y SATC, rydym yn nodi bod Llywodraeth Cymru wedi datgan yn y ddogfen ymgynghori y bydd, "Yr hyn sy'n cael ei ddysgu uwchraddio'r 230,000 o gartrefi cymdeithasol yng Nghymru yn gyrru sut yr ydym fel cenedl yn mynd ati i wneud y 1.2 miliwn o gartrefi preifat ar rent neu gartrefi â perchenogion yng Nghymru yn garbon sero-net. Mae'r her o ôl-osod y stoc dai presennol yn enfawr. Mae gan bob un tŷ hanes gwahanol, felly ein cenhadaeth yw lleihau allyriadau carbon adref yn y cartref, a'r stryd ar y stryd."
- 6 Gyda Llywodraeth Cymru hefyd wedi ymgynghori ar ddyfodol y [Rhaglen Cartrefi Cynnes](#) ochr yn ochr ag ymchwiliad Pwyllgor ESJ, ac wrth i ymatebion i'r ymgynghoriad ac adroddiad Pwyllgor ESJ ddod i'r amlwg, mae cyfleoedd i ystyried a oes aliniad polisi clir yn y ffordd y mae cynlluniau sy'n ymwneud ag eiddo

gwahanol ddaliadau yn cael eu symud ymlaen. Mae cyfle hefyd i ystyried sut mae cyllid cyhoeddus yn cael ei flaenoriaethu ar draws gwahanol ddaliadau er mwyn sicrhau'r gwerth mwyaf posibl am arian (economi, effeithlonrwydd ac effeithiolrwydd wrth gyflawni nodau polisi).

- 7 Amlygodd ein hadroddiadau ar dlodi tanwydd ac ar y Rhaglen Cartrefi Cynnes y tensiynau sy'n rhan annatod o raglenni effeithlonrwydd ynni, yn enwedig rhai o'r nodau cyfiawnder cymdeithasol a lleihau carbon sy'n cystadlu. Yn benodol, mae aelwydydd tlawd tanwydd ar y cyfan yn llai tebygol o fod yn ddefnyddwyr ynni afradlon. Felly, er bod targedu gwelliannau mewn effeithlonrwydd ynni domestig tuag at aelwydydd sy'n wael o danwydd yn meddu ar resymeg cyfiawnder cymdeithasol clir, nid dyma'r dull mwyaf cost-effeithiol o ran lleihau carbon o reidrwydd. Fe wnaethon ni nodi y gallai fod mwy o le i leihau allyriadau o gartrefi cefnog sy'n gwastraffu ynni.
- 8 Mae un o'r tensiynau allweddol o gwmpas y defnydd o ffynonellau gwresogi, megis pypiau gwres ffynhonnell aer, fel dewis arall yn lle boeleri nwy. Aethom i'r afael â'r mater hwn mewn ymateb i ymgynghoriad SATC Llywodraeth Cymru, lle amlygwyd hefyd gwestiynau ynghylch aliniad polisi rhwng tai gwahanol ddaliadau. Rydym yn amlinellu'r pwyntiau se isod.
- 9 Mae ymgynghoriad WHQS yn dweud: "Mae'n rhaid bod landlordiaid wedi asesu'r rhaglenni gwaith sydd eu hangen i gyflawni allyriadau carbon net sero ar gyfer eu stoc tai yn ei gyfanrwydd, er mwyn cyd-fynd â Chynllun Sero Net Cymru. Er mwyn i Landlordiaid gyflawni'r elfen hon, dylent gynllunio i roi'r gorau i osod boeleri â thanwydd ffosil o 2026 ymlaen". Nid oes gennym farn ynghylch a yw atal boeleri nwy gosod o 2026 ymlaen yw'r polisi cywir. Fodd bynnag, nodwyd ei fod yn peryglu bod yn anghyson â'r dull sy'n cael ei gynnig o dan ymgynghoriad Llywodraeth Cymru ar iteriad nesaf y Rhaglen Cartrefi Cynnes.
- 10 Dywed ymgynghoriad Warm Homes: "Er gwaethaf brys yr argyfwng hinsawdd, ni allwn wthio mwy o bobl mewn tlodi tanwydd o ganlyniad i'n ffocws ar atgyweirio ffabrig adeiladu ac osgoi atebion tanwydd ffosil. Er enghraifft, i gartrefi sy'n byw gyda system wresogi sydd wedi torri neu aneffeithlon, bydd gosod boeler nwy effeithlon yn darparu arbediad carbon, yn gwella cysur ac fe ddylai helpu i leihau eu biliau tanwydd. Mae llawer o gartrefi lle am resymau amser ac arian, byddai symud i fathau eraill o wres nawr yn trechu gwrthrych mynd i'r afael â thlodi tanwydd. Mae angen i gynhyrchu trydan fod yn lanach ac yn rhatach cyn i bob deiliad tŷ drosglwyddo i wres trydan. Ein disgwyliad yw dewisiadau amgen gwresogi carbon isel, fel pypiau gwres, yn dod yn llawer rhatach ac yn fwy hygyrch erbyn diwedd y ddegawd. Gall y foment opportune i gymryd lle boeler nwy mewn rhai achosion, felly, godi ychydig flynyddoedd o hyn ymlaen pan fydd cadwyn gyflenwi gryfach a phan fydd costau wedi dod i lawr. Gall boeleri nwy effeithlon a hydrogen parod barhau i fod yr ymateb sero net priodol ar gyfer tlodi tanwydd am beth amser nes bod dewis arall addas ar gael."

- 11 Felly mae'n ymddangos bod dull gwahanol o ddisodli boeleri nwy sy'n cael eu cynnig ar gyfer tai cymdeithasol o'i gymharu â gwelliannau effeithlonrwydd ynni sy'n cael eu hariannu'n gyhoeddus yn y sector preifat. Mae'r dadleuon a gyflwynwyd yn ymgynghoriad Warm Homes y gallai gosod mesurau amgen waethygu, yn hytrach na lleddfu, byddai tlodi tanwydd i'w weld hefyd yn berthnasol i'r rhai sy'n byw mewn tai cymdeithasol fel y rhai mewn llety preifat. Yn yr un modd, mae'n ymddangos y byddai argaeledd mesurau amgen yn berthnasol yn gyfartal ar draws y gwahanol sectorau. Yn wir, mae'n ymddangos bod ymgynghoriad SATC yn cydnabod y tensiwn hwn mewn perthynas â 'methiannau' dros dro, lle mae'n nodi: "Mae'r ffenestri, y drysau a'r inswleiddio llofft wedi'u huwchraddio ond mae'r cartref yn dal i gael ei wresogi gan foeler nwy. Mae opsiynau eraill sydd ar gael i gwrdd â'r elfen yn llawn yn dal i fod yn or-ddrud fesul uned, heb eu cefnogi gan y rhwydwaith ynni (hydrogen) neu byddai eu gosod yn gorfodi'r tenant i dlodi tanwydd (pwmp gwres). Aseiad cywir: Methu Dros Dro - Ar hyn o bryd mae cost yn afresymol."
- 12 Fodd bynnag, gellir cyfiawnhau dull anghymesur ar sail gwahaniaethau yn y ffordd y gellir ariannu gwaith, ei reoli a'i fonitro, gyda gwahaniaethau sylfaenol ar raddfa. Mae'n bosibl y gallai gwaith awdurdodau lleol fod yn haws ei ariannu ar gost is oherwydd mynediad i fenthycy cyhoeddus na'r hyn sy'n wir am landlordiaid preifat a pherchennog-feddiannwyr. Yn yr un modd, gall fod yn haws i awdurdod lleol ddatblygu a chynnal arbenigedd wrth reoli gweithiau o'r fath nag y mae ar gyfer landlord preifat neu berchennog-feddiannydd.
- 13 I grynhoi, rydym yn awgrymu y byddai'n ddefnyddiol archwilio a oes gan Lywodraeth Cymru ddull haeddiannol a chydlynol o ddisodli boeleri nwy ar draws y gwahanol raglenni effeithlonrwydd ynni.

Monitro ac adrodd ar y cynnydd

- 14 Yn ein hymateb i ymgynghoriad SATC, fe gyfeirion ni at ein hadroddiad yn 2012. Wrth adlewyrchu ar y Safon wreiddiol, roeddem wedi dod i'r casgliad nad oedd Llywodraeth Cymru wedi gweithredu'n ddigon cyflym yn dilyn tarddiad y Safon yn 2002 i gefnogi a monitro cynnydd ac nad oedd wedi rhoi fframwaith effeithiol yn ei le i ddangos gwerth am arian o'r buddsoddiad sylweddol mewn gwaith i gyflawni'r Safon. Mae gwersi'r canfyddiadau archwilio hynny yn dal yn wir am unrhyw drefniadau sy'n cael eu targedu at y sector tai preifat yn y dyfodol. Mae'r rhain yn cynnwys pwysigrwydd bod gan Lywodraeth Cymru syniad clir o sefyllfa waelodlin ac oblygiadau cost tebygol ei nodau polisi cyn sefydlu targedau realistig ar gyfer eu cyflawni.
- 15 Ar ôl i ni dynnu sylw yn ein hadroddiad mwy diweddar ar Raglen Cartrefi Cynnes, mae angen i Lywodraeth Cymru hefyd dynhau ei threfniadau rheoli contractau,

sicrwydd ansawdd a monitro perfformiad mwy cyffredinol ar gyfer unrhyw gynlluniau sy'n cynnwys contractwyr trydydd parti yn y dyfodol.

- 16 Pwysleisiodd ein gwaith ar barodrwydd y sector cyhoeddus ar gyfer allyriadau carbon sero net hefyd bwysigrwydd cael y data'n iawn i gefnogi'r broses o wneud penderfyniadau a monitro cynnydd yn y dyfodol. Roedd un o'r materion a amlygwyd yn yr adroddiad yn ymwneud ag adrodd allyriadau o gaffael a'r gadwyn gyflenwi. Mewn ymateb i ymgynghoriad SATC, nodwyd bod Llywodraeth Cymru wedi nodi bod canllawiau'n cael eu datblygu i sefydlu trefniadau adrodd ynghylch gwrthbwysio allyriadau carbon o dan y dull 'buddion carbon cymunedol'. Er bod y Safon yn ymdrin â sgôr effeithlonrwydd ynni cartrefi, ni allem weld unrhyw ystyriaeth benodol o fewn y ddogfen ymgynghori o effaith carbon gweithredu a gymerir wrth gynnal/uwchraddio eiddo, er enghraifft trwy ddewisiadau gwahanol y gellid eu gwneud am y deunyddiau a ddefnyddir a'u carbon wedi'u hymgorffori. Mae materion o'r fath yn berthnasol i ddewisiadau ynghylch darparu unrhyw raglenni yn y sector tai preifat yn y dyfodol a'r ffordd y mae effaith y rhaglenni hyn yn cael ei fonitro a'i asesu.

Hyfywedd dulliau sy'n seiliedig ar ardaloedd

- 17 Argymhellodd ein hadroddiad ar y Rhaglen Cartrefi Cynnes y dylai Llywodraeth Cymru adolygu a yw'r dull cyflenwi ar sail ardal a ddefnyddir gan gynllun Arbed yn parhau i fod yn hyfyw neu fod angen diwygio sylweddol a roddir dan-gyflwyno. Mae'r heriau a nodwyd gennym yn ein hadroddiad yn berthnasol i gyflawni unrhyw gynlluniau yn y dyfodol.
- 18 Yn ei ymateb¹ i'r materion a godwyd gan ein hadroddiad, a ystyriwyd gan Bwyllgor yr ESJ fel rhan o'i hymchwiliad, fe wnaeth Llywodraeth Cymru gydnabod "... bu gwasgaru cartrefi tlawd tanwydd yn broblematic i ddull sy'n seiliedig ar ardal. Roedd hyn yn rhannol oherwydd gorddibyniaeth ar wybodaeth leol awdurdodau lleol a Thystysgrifau Perfformiad Ynni hen ffasiwn nad ydynt wedi'u mandadu i gael eu diweddarau pan fydd gwaith gwella wedi'i wneud i'r cartrefi sy'n perfformio waethaf. Mae hyfywedd cynlluniau ar sail ardaloedd yn cael ei archwilio fel rhan o'r ymgynghoriad ar iteriad nesaf y Rhaglen Cartrefi Cynnes."

¹ Er gwaethaf ein hymdrechion gorau, nid oeddem yn gallu dod o hyd i fersiwn Gymraeg o'r ymateb yn y parhau cyhoeddus.